

■ УДК 784.9:398.831

В. М. Откидач, доктор мистецтвознавства, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ ВИКОНАВЦЯ: ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ (ЧАСТИНА ДРУГА)

Розглянуто музику як вид творчості, її дію на людину, особливо в дитячому віці, цілющі властивості, елементи естетичної насолоди, вплив на світогляд. Проаналізовано аспекти творчої діяльності естрадного виконавця на ранньому етапі. Пісенну продукцію, що підлягає вивченню, поділено на три основні блоки: фольклорний, класичний та естрадний. Зазначено, що фольклорна спадщина є першим і багатющим джерелом пізнання, зокрема музичної науки, дітьми. Друге джерело пізнання музики підлітком — це класична спадщина, де нагальними постають питання культури співацького звука, розвитку музичних здібностей та мислення юних вокалістів, формування художнього смаку. Третью складовою дитячого репертуару є пісні естрадного спрямування.

Ключові слова: творчість, музика, естрада, естрадний спів, концертний виступ.

В. Н. Откидач, доктор искусствоведения, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ТВОРЧЕСКАЯ ЛИЧНОСТЬ ИСПОЛНИТЕЛЯ: ПУТИ СТАНОВЛЕНИЯ (ЧАСТЬ ВТОРАЯ)

Рассмотрены музыка как вид творчества, ее действие на человека, особенно в детском возрасте, целебные свойства, элементы эстетического наслаждения, влияние на мировоззрение. Проанализированы аспекты творческой деятельности эстрадного исполнителя на раннем этапе. Песенная продукция, подлежащая изучению, разделена на три основных блока: фольклорный, классический и эстрадный. Указано, что фольклорное наследие является первым и богатым источником познания, в частности музыкальной науки, детьми. Второй источник познания музыки подростком — это классическое наследие, где насущными становятся вопросы культуры певческого звука, развития музыкальных способностей и мышления юных вокалистов, формирование художественного вкуса. Третьей составляющей детского репертуара являются песни эстрадного направления.

Ключевые слова: творчество, музыка, эстрада, эстрадное пение, концертное выступление.

V. M. Otkydach, Doctor of Art Criticism, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CREATIVE PERSONALITY OF A PERFORMING MUSICIAN: WAYS OF FORMATION (PART TWO)

The author considers music as a form of art, its impact on humans, especially in childhood, its healing properties, the elements of aesthetic pleasure, the impact on a person's worldview. The aspects of the creative activity of a pop singer in early stages are analyzed. Singing production under consideration is divided into three main blocks: folk, classical and pop. It is specified that folk heritage is the first and a rich source of knowledge, in particular, for children influenced by music. The second source of music knowledge is classic heritage where cultural issues of singing sound and improvement of musical abilities, thinking of young vocalists and forming their artistic taste are vital for an adolescent. The third component of the repertoire of children's songs is pop genre.

Key words: creative work, music, pop music, pop singing, concert performance.

Постановка проблеми. Говорячи про творчу особистість виконавця, слід акцентувати на надзвичайно важливій складовій діяльності музиканта — розумінні творчості як такої. Але це вже більше стосується дорослого викладача, ніж дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість, згідно з С. Ожеговим, це створення нових за задумом культурних або матеріальних цінностей. Творчість — це вищий рівень пізнання, вища та найскладніша форма діяльності, яка притаманна людині та передбачає мобілізацію всіх її основних психічних процесів, знань, умінь, життєвого досвіду, духовних, а інколи й фізичних сил, породжуючи щось якісно нове, що характеризується неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю.

Результат творчості завжди відповідає сутності людини, але навіть у ньому вона ніколи не висловлюється до кінця. Отже, творчість — завжди процес тривалий, тому що людина продовжує шукати в ньому способи висловити свої особистісні переживання.

Термін «творчість» вказує і на діяльність особистості, і на створення нею цінності, які з фактів її особистої долі стають фактами культури, навіть якщо творець — дитина.

Таким чином, творчість — це виникнення нової думки або ідеї, якої дотепер не існувало. Означена концепція ґрунтується на тому, що все нове виникає в природі за одними й тими самими законами на всіх рівнях організації.

Діяльність може бути творчістю в будь-якій сфері: науковій, виробничо-технічній, художній, політичній тощо — тобто там, де створюється, відкривається, винаходиться щось нове.

Із точки зору психології творчість вивчається передусім у двох аспектах: як психологічний процес творення нового і як сукупність властивостей особистості, які забезпечують її долучення до цього процесу, про що особливо мають пам'ятати педагоги, коли працюють з підлітками.

Англійський учений Г. Уоллес поділяв творчий процес на 4 фази: підготовку, дозрівання (ідеї), осяяння та перевірку. Оскільки головні ланки процесу (дозрівання й осяяння) не піддаються свідомовольовому контролю, це стало аргументом на користь концепцій, що відводили вирішальну роль у творчості підсвідомому й ірраціональному факторам. Однак експериментальна психологія засвідчила, що несвідоме й свідоме, інтуїтивне та розумове в процесі творчості доповнюють одне одного.

Якщо йдеться про художню творчість, то вона здійснюється через творчий процес, що являє собою сукупність стадій роботи художника з утілення певного ідейно-образного задуму в закінчений твір мистецтва. Творчість і творчі процеси в мистецтві являють собою складні явища, що мають певні особливості.

Джерелами вивчення психології художньої творчості є: 1) дані про середовище, в якому виникла й примножилася органічно нова художня цінність; 2) дані про індивідуальність творця; 3) внутрішня та зовнішня історія твору або групи творів художника від перших образів і настроїв до остаточного зведення їх у «перл творіння»; 4) сам твір, його закінчений текст; 5) дані про існування тексту в глядацькому середовищі й у нащадків.

Системний підхід до процесу творчості має бути триаспектним, інтегруючи його складові: предметну, соціальну й особистісну.

Отже, під творчістю зазвичай розуміють художню, наукову та технічну творчість. Але творчий елемент наявний у будь-якому виді діяльності: бізнесі, спорті, грі, простому розумовому процесі щоденного спілкування, на думку відомого фізика, академіка П. Капіци — скрізь, де людина діє не за інструкцією. Сутність творчості — у відкритті та створенні якісно нового, що має певну цінність. У науковій творчості відкриваються нові факти та закони, те, що існує, але не було відоме. Творчість технічна винаходить нові пристрої, те, чого не існувало. У мистецтві відкриваються нові духовні, естетичні цінності та створюються, «винаходять» нові художні образи, нові мистецькі форми.

Різні види творчості різняться результатами, продуктами творчості, але підпорядковуються єдиним психологічним законам. Будь-який процес творчості передбачає суб'єкта творчості, творця, спонукуваного до творчості певними потребами, мотивами, стимулами і який має визначні знання, вміння, творчі здібності.

Природні задатки творчих здібностей притаманні кожній людині. Але щоб розкрити їх і розвинути повною мірою, потрібні певні об'єктивні та суб'єктивні умови: раннє й успішне навчання, творчий клімат, вольові якості особистості (завзятість, працездатність, сміливість та ін.).

Перший і найголовніший «ворог» творчості — страх. Страх невдачі сковує уяву й ініціативу. Другий ворог творчості — це занадто висока самокритичність, побоювання помилок і недосконалостей. Кожному, хто прагне розвинути творчі здібності, слід пам'ятати, що незадоволеність — фермент нового, оновлює творчість. Помилки — звичайні й неминучі супутники досягнень. З точки зору отримання уроків — недоліки навіть «цікавіші», ніж достоїнства, вони позбавлені однаковості досконалості, різноманітні, в них відбита особистість творця. Уміти віднаходити свої помилки так само важливо, як берегти якісне у своїй роботі. Третій серйозний ворог творчості — лінощі та пасивність. Навіть маленьке завдання слід виконувати з повною віддачею. Саме це і має передати юним виконавцям досвідчений педагог.

Спосіб вирішення певного творчого завдання, здебільшого, не буває прямим і однозначним. Доводиться вибирати між багатьма альтернативами. Деякі психологи взагалі зводять творчість до відбору та перебирання варіантів. Але в процесі відбору необхідні перехід від одного пошукового «поля» до іншого, іноді докорінна зміна точки зору. Тут діє принцип зворотного зв'язку, що дозволяє змінити напрям пошуку. Творчість складається з певної кількості циклів, причому кожен наступний передбачає оцінку успішності попереднього.

Не можна оминати й такої складової творчої особистості, як здібність. Здібність можна виявити лише в процесі певної діяльності. Не можна говорити про здібності в музиці, якщо дитина цьому не навчалась. Навпаки, систематичні заняття музикою можуть розвинути музичні здібності. Зазвичай, слід зважати й на психологічні особливості людини.

Одне з перших завдань педагога — побудувати навчання таким чином, щоб максимально розвинути закладені природою здібності дитини до певного виду діяльності. Кожна дитина за умов визначення її схильностей та розвитку здібностей може виявити потяг до однієї чи багатьох сфер людської діяльності.

Окрім здібностей, найважливішими аспектами творчості є мотиви. Творчі здібності самі по собі не перетворюються на творчі досягнення. Щоб отримати результат, необхідні бажання та воля. Мотиви поділяються на зовнішні та внутрішні. До перших належить прагнення до матеріальних вигод, забезпечення свого становища.

Значно важливішого значення набувають внутрішні мотиви, які, зазвичай, пов'язані із зовнішніми обставинами і проявляються завдяки останнім. Основою внутрішніх мотивів є вроджена потреба до пошукової активності, тенденція до новизни та нововведення, жага нових вражень. Для творчо обдарованих людей сам пошук нового надає значно більше задоволення, ніж матеріальні вигоди. Провідним мотивом творчості є особиста схильність, закладена від народження.

У будь-якому разі творчість не можна зводити лише до діяльності, яка породжує щось нове. Адже людська діяльність надзвичайно багатогранна: продуктивна, репродуктивна, псевдодіяльність. Отже, творчість не є синонімом діяльності та новизни.

Основою визначення творчості можуть бути різні фактори: предмет, результат, процес, суб'єкт, метод. Саме цим пояснюється різноманітність дефініцій творчості.

Творчість — одне з найдивовижніших і загадкових явищ. Здавалося б, ще нещодавно якихось думок, ідей, дій, явищ та предметів просто не існувало, а тепер вони вже співіснують поруч з нами, і ми можемо переконатися в їх бутті.

Окремо розглянемо підготовку учня до концертного виступу. Після того, як була вивчена певна програма в класі, її обов'язково слід запропонувати слухачам та глядачеві. В іншому разі немає сенсу вивчати музичний матеріал.

У репертуарі учнів зазвичай є певна кількість творів. Одні вивчаються в класі, щоб поповнити музичний багаж та прискорити професійний розвиток, інші — щоб просто ознайомитися з ними, і лише окремі демонструються публіці.

Чи вирізняється робота над творами, які будуть виконуватися в концертах? Зрозуміло, що ця підготовка є останнім і завершальним етапом вивчення музичного твору. Завдяки багатократним повторюванням під контролем слухової уваги ці твори згодом стають репертуарними. Можна навести вислів Г. Когана: «Навчити слухати, виховувати вухо, випрацювати в учня інтонаційний та тембрально-тонкий слух — перше завдання педагога, наскрізний стрижень його роботи» [6, с. 41].

Під час підготовки до концертного виступу учень має бути уважним, зосередженим і спокійним. З дитинства слід привчати дітей до самостійності. У вихованні виконавської волі немало залежить від попередньої роботи, яку проводить викладач, і яку слід спрямовувати та контролювати. Спочатку необхідно вивчити складне, а вже згодом те, що легше. Роботу над кожним музичним фрагментом слід доводити до кінця, не припиняючи її доти, поки не буде досягнутий і міцно закріплений результат, що може задовольнити виконавця.

Учень має навчитися цілеспрямовано працювати вдома. Продуктивність домашньої роботи залежить, з одного боку, від ставлення до неї учня, його зацікавленості, активності, самостійності, самоконтролю; з іншого — від правильної організації: регулярності, планованості, правильного чергування праці та відпочинку.

У відповідальний момент перед виступом педагогу не слід забувати й про роботу над художнім образом, звуком, технікою, фразуванням. У разі зменшення уваги до цих компонентів виконання стає нецікавим, втрачаються об'ємність і виразність. Чим ближче момент концертного виступу, тим уважніше та серйозніше слід стежити за тим, щоб усе підпорядковувалося розкриттю художнього образу музичного твору.

Працюючи над програмою, важливо пам'ятати, що перевтома під час занять призводить до невдалого концертного виступу, що, у свою чергу, негативно позначається на розвитку артистичних здібностях учня. У такий момент не слід безплідно програвати та проспівувати твір. Є музичні твори, які вже виконувалися в концертах, їх необхідно повторювати, наче вперше знову обдумувати замисел, прийоми звукодобування, по-новому їх «переживати».

Вивчений репертуар слід повторювати на новому рівні: адже сама людина — виконавець — змінюється із часом, змінюється і її відчуття музики. Вивчені твори бажано не забувати, а повторювати, звісно, якщо ці твори продовжують відповідати і вимогам часу, і віковим параметрам виконавця. Отже, під час навчання учень матиме певний репертуарний список для концертних і конкурсних виступів.

Постає також питання, як провести час перед виступом — надзвичайно важливе, від відповіді на яке залежить стан виконавця на сцені.

Співати в останні дні перед виступом слід менше і не з таким внутрішнім напруженням: необхідно зберегти сили для майбутнього виступу.

Коли програма чи твори вивчені, то вирішальною умовою є те, щоб голова та голосовий апарат не були втомленими. Фатальної помилки припускаються ті, хто з великим напруженням та втомою працює до самого виступу, намагаючись краще вивчити музичні твори, виправити певні недоліки, — таким чином втрачається головне. Це, радше, свідчить про небалість попередньої роботи. Якщо недоліки серйозні, то краще такі твори не демонструвати глядачеві або навіть змінити дату концерту. Цілком доречними в цій ситуації є слова К. Станіславського: «Не можна творити те, чому сам не віриш».

Під час роботи необхідно бути вимогливішим до себе, нещадно критикуючи свою інтерпретацію, шукати та прагнути кращого. Коли програма чи твори вивчені, корисно спілкуватися з реальною аудиторією, привчитися співати на людях, відчуваючи справжню концертну атмосферу. Можна виступати перед знайомими, домашніми

та гостями — усіма, хто погодиться вислухати. Але не слід обмежуватися лише прихильною аудиторією. Необхідно виступати перед компетентнішими слухачами, музикантами інших спеціальностей, слухати їхню думку. Оскільки навіть найнещадніша критика завжди містить певне «раціональне зерно».

Наступне питання стосується режиму роботи. Перед концертом рекомендується ослабити ритм занять. У день виступу слід лише налаштувати голосовий апарат для подальшої роботи.

Перед концертом на останній репетиції, зазвичай, виконують частину програми, щоб заспокоїти нерви. В іншому разі можна витратити весь заряд енергії, який важливо використати під час концертного виступу.

Якщо виконавець виступає в новому для себе приміщенні, то необхідна відповідна репетиція, щоб ознайомитися з акустикою залу. Щодо репетиційної роботи, то тут існують певні закони та специфіка. Як контроль за виступом можна використати запис на відеокамеру, згодом переглянути виступ, проаналізувати позитивні і негативні моменти. Вдала репетиція може послабити пильність, переконати виконавця в небезпечній самонадійності.

Крім того, слід виховувати візуальний вигляд виконавця. Обличчя співака має відбивати зміст не тільки яскравих епізодів музичного твору, а навіть невеликих зрушень настроїв. Необхідно звертати увагу на емоційний стан учнів, їх самопочуття та поведінку на сцені.

Повертаючись до роботи викладача чи керівника, слід пам'ятати, що всесторонній, гармонічний розвиток учня — основна цільова настанова педагога. Навчальний матеріал має розвивати позитивні якості дитини й усувати недоліки, що гальмують цей розвиток. Це стосується як розумових здібностей учня, так і спеціальних музично-теоретичних навичок. У репертуарі мають бути твори, які найліпше відповідають складу його мислення та характеру. У цьому разі ці твори підтримуватимуть вихованця в його намаганні захоплюватися роботою та сприятимуть творчому розвиткові юного виконавця. Особливо важливо добирати такі твори для публічних виступів.

Педагог, готуючи учня до концертного виступу, має ретельно продумувати та вибудовувати програму таким чином, щоб вона була різнохарактерною, різноманітною за стилем, формою, а головне, високохудожньою.

Виступ на концертній естраді — завжди відповідальний етап у творчому житті виконавця. Бажано, щоб пісенна продукція, принаймні її більша частина, не зникла в «корзині» — вона має бути оприлюднена. Чим частіше учень виступатиме на естраді, тим вільніше та впевненіше він почуватиметься. Звичайно, педагог має проаналізувати виступ свого учня, щоб усунути недоліки під час подальших виступів.

Слід пам'ятати (і це необхідно прищеплювати учням), що концерт — це результат певної роботи, а не мета. Концертне виконання — це кінцева точка лінії, а не відірвана подія в житті.

Отже, спробуємо проаналізувати деталі виступу в різних форматах часу та простору.

Виступ у збірному концерті. Навантаження заходу розподіляється пропорційно на всіх виступаючих. Замість 15-20 творів сольного виступу окремих виконавців виконує 2-3 пісні, що, звісно, значно простіше. Крім того, можна підібрати такі твори, які вже добре вивчені та перевірені часом. Успіх збірного концерту залежить не тільки від складу виконавців, їх творчих доробків, а й удаłego режисерування, «одягнення» концерту в певний цікавий режисерсько-сценічний задум, від численого персоналу, який обслуговує його — звукооператора, освітлювача, машиніста сцени тощо.

Виступ у театралізованому концерті. Театралізований концерт — це так само концертно-художній захід, який потребує уваги, компетентності та вправності всіх його учасників, специфічного підходу, оскільки пріоритетною є театралізація. А це — певний режисерсько-сценічний хід, задум, який буде не тільки центральною «червоною ниткою», а й тим узагальнюючим принципом, який поєднає всі концертні номери. Для дитини такий виступ має ще й специфічне емоційне навантаження: адже тут виконавець є учасником великого театралізованого дійства. Саме в такому виступі можна перевірити акторські здібності учня.

Виступ у сольному концерті. Сольний концерт — найвідповідальніший виступ у творчому житті як аматора, так і досвідченого виконавця. По-перше, сольний концерт — це можливість демонстрації здібностей виконавця, його вмінь та навичок роботи на сцені, сценічного костюма, найкращих якостей співака. По-друге, буде зрозуміло, чи вистачає фізичної витривалості виконавцеві, щоб завершити цей складний марафон. По-третє, є можливість презентації прем'єрних творів, тобто своєрідної «обкатки» перед наступними виступами чи записом диску. По-четверте, сольний концерт якнайкраще доводить здатність виконавця тримати концертний зал у «своїх руках», уміти оперувати непередбачуваними ситуаціями, які можуть трапитися в будь-якого виконавця. По-п'яте, сольний концерт — це своєрідний звіт за певний проміжок часу, підбиття підсумків попередньої роботи.

Висновки. Отже, на основі вищезазначеного можна дійти певних висновків. По-перше, потрібно ознайомитися з літературою, яка подається та в якій одночасно йдеться про творчу особистість, водночас там наявний цінний та необхідний матеріал, щоб ця творча особистість відбулася. По-друге, слід порадити педагогам, особливо молодим, турботливо ставитися до юних дарувань, плекати їх талант, готувати

до складного і водночас цікавого концертного життя. По-третє, виконавця необхідно виховувати на найрізноманітнішому музичному матеріалі. Тільки за таких умов може вирости справжній художник, який зможе працювати в будь-яких стилістичних напрямках. Слід також зважати й на психологічну складову концертного виступу.

Подальші дослідження пов'язані з ретельнішим вивченням означених питань.

Список використаних джерел

1. Варламов А. Полная школа пения / А. Варламов. — СПб. : Лань, Планета музыки, 2008. — 120 с.
2. Детский голос / под ред. В. Шацкой. — М. : Педагогика, 1970. — 231 с.
3. Дмитриев Л. Основы вокальной методики / Л. Дмитриев. — М. : Музыка, 2007. — 368 с.
4. Добровольская Н. Что надо знать учителю о детском голосе / Н. Добровольская, Н. Орлова. — М. : Музыка, 1972. — 32 с.
5. Кирнарская Д. Музыкальные способности / Д. Кирнарская. — М. : Talanty-XXI век, 2004. — 496 с.
6. Коган Г. У врат мастерства / Г. Коган. — М. : Классика-XXI век, 2004. — 496 с.
7. О детском голосе / под ред. Н. Орловой. — М. : Просвещение, 1966. — 55 с.
8. Откидач В. Діти і фольклор : культурологічні роздуми / В. Откидач // Традиційна культура в умовах глобалізації сучасні соціокультурні практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 29-30 жовт. 2010 р. — Харків : Видавець Савчук О.О., 2010. — С. 134-138.
9. Полякова Н. Детский вокальный репертуар : формирование личности юного музыканта и его голоса / Н. Полякова // Музыкальная жизнь. — № 4. — 2011.
10. Федонюк В. Детский голос. Задачи и метод работы с ним / В. Федонюк. — СПб. : Союз художников, 2003. — 61 с.

References

1. Varlamov A. Polnaya shkola peniya / A. Varlamov. — SPb. : Lan. Planeta muzyki. 2008. — 120 s.
2. Detskiy golos / pod red. V. Shatskoy. — M. : Pedagogika. 1970. — 231 s.
3. Dmitriyev L. Osnovy vokalnoy metodiki / L. Dmitriyev. — M. : Muzyka. 2007. — 368 s.
4. Dobrovolskaya N. Chto nado znat uchitelyu o detskom golose / N. Dobrovolskaya. N. Orlova. — M. : Muzyka. 1972. — 32 s.
5. Kirnarskaya D. Muzykalnyye sposobnosti / D. Kirnarskaya. — M. : Talanty-XXI vek. 2004. — 496 s.
6. Kogan G. U vrat masterstva / G. Kogan. — M. : Klassika-XXI vek. 2004. — 496 s.
7. O detskom golose / pod red. N. Orlovoy. — M. : Prosveshcheniye. 1966. — 55 s.

8. Otkydach V. Dity i folklor : kulturolohichni rozhdumy / V. Otkydach // Tradytsiina kultura v umovakh hlobalizatsii suchasni sotsiokulturni praktyky : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. 29-30 zhovt. 2010 r. — Kharkiv : Vydavets Savchuk O.O., 2010. — S. 134-138.
9. Polyakova N. Detskiy vokalnyy repertuar : formirovaniye lichnosti yunogo muzykanta i ego golosa / N. Polyakova // Muzykalnaya zhizn. — № 4. — 2011.
10. Fedonyuk V. Detskiy golos. Zadachi i metod raboty s nim / V. Fedonyuk. — SPb. : Soyuz khudozhnikov. 2003. — 61 s.

■ UDC 784.9:398.831

Otkydach V. M., Doctor of Art Criticism, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
otk48@mail.ru

CREATIVE PERSONALITY OF A PERFORMING MUSICIAN: WAYS OF FORMATION (PART TWO)

The aim of this paper is to consider music as a form of art, its impact on a person's worldview and the processes of forming creative activity in early stages. An attempt is made to describe the essence of the creative personality of a performing artist.

The research methodology. The article provides a detailed examination of basic classification methods.

Results. Singing production under consideration is divided into three main blocks: folk, classical and pop. It is specified that folk heritage is the first and a rich source of knowledge, in particular, for children influenced by music. The second source of music knowledge is classic heritage where cultural issues of singing sound and improvement of musical abilities, thinking of young vocalists and forming their artistic taste are vital for an adolescent. The third component of the repertoire of children's songs is pop genre. It was found that in early stages of forming the creative personality, it is appropriate to apply a variety of starting up song material. It appears that those children should immediately receive good and proficient song material. The provision of such material enriches their spiritual life and cultivates love and respect for the values of the world and national culture.

The novelty. An attempt is made to focus on the training of the creative personality in early stages through the study of folk, classical and pop heritage of world culture. This approach demonstrates positive results.

Practical significance. The paper may be of a particular interest to the specialists in pop singing. The material in this article can be of interest to the teachers in various studios and schools. The findings can be applied in new developments of a strategy for teaching children in early stages.

Key words: creative work, music, pop music, pop singing, concert performance.

Надійшла до редколегії 20.02.2016 р.